

NÉPZENE ÉS ZENETÖRTÉNET

Általános alapvető vonásokban arra szeretném a figyelmet felhívni, hogy a zeneművészetek egyik — általában népzeneinek v. folklórnak nevezett — ága milyen szerepet is játszott a zenetörténetben.

A zenetörténet egyrészt a *zeneművészetnek* kezdeti időtől számított *tényleges fejlődési folyamata*, másrészt pedig e *folyamat tanulmányozásával foglalkozó tudomány*, valamint a fejlődési folyamat különböző szakaszainak összefoglalója. Ami a zenét illeti, ez nem más, mint az *emberi teremtő cselekvés* egyik fajtája, szorosan összefonódott az emberiség általános történetével, tükrözi a társadalmi eszmék haladását és ebben az előmenetelben cselekvően részt vesz.

Valószínűleg sohasem fogjuk pontosan tudni, hogy mikor is kezdődött a zene művészete, de fejlődésének első szakaszán azt a történelmi időszakot értjük, mikor még csak zenei folklór létezett, a föld valamennyi népének és törzsének óriási zenetörténeti együttesében, megjelenésük és fejlődésük kezdeti korszakában.

Ez kezdetben az iratlan zenei hagyományok kialakulásának korszaka volt. Eredetileg összefüggött a törzsek társadalmával és a nomád állattenyésztő vagy földművelő mezőgazdasági közösségek életével. Ebben a korban a zene főképpen énekes művészet volt: munkadalok, rituális-szertartásos énekek, a mindennapok dalai (líra, tréfa, játék, stb.), társas dalok (dicsőhimnusz, szatíra stb.) és történelmi énekek (a szó szoros értelmében), valamint eposz — különféle népek ősi, legendás története. Az eposzok mellett egyes népzenei kultúrák — ezek már elérték a fejlődés magasabb fokát — zenei elbeszélő, lírikus és hősi jellegű alkotásokat hoztak létre. Ezekben az elbeszélést prózában, a monológokat és párbeszédet pedig dalban adták elő. E műveket „dastan”-oknak nevezték a Középkelet, Középázsia és Transzkaukázus népei. Miután a zenei folklór e típusaiban a zene és szöveg összehasonlítható, az élet minden megnyilvánulását, a föld minden néprajzi, nemzeti és törzsi csoportjának társadalmi viszonyait és eszméit tükrözik. A népek élete és zenéje sohasem különült el egymástól, mindig volt általános és zenei kölcsönhatás a szomszéd népek között.

A zenetörténet e korai korszakában az egész világ zeneművészetének továbbfejlődési lehetősége már meg volt alapozva. A népdal volt a zeneművészetek fő irányítója. A hangszeres zene is sokat fejlődött, de csak akkor vált számottevővé, mikor a hangszerek annyira tökéletesedtek, hogy a dallamok előadását az énekes kultúrában elért színvonalon tették lehetővé. Ez azt jelenti, hogy az ún. „zenei nyelv” alapjai — ideértve a *zenei kifejezések* ilyen *eszközait*, mint dallam, ritmus, hangnem és zenei formák — inkább a népdaléneklés, mint a hangszeres zene keretei között alakultak ki. A népi dallam és szöveg elválaszthatatlan egységéből jöttek létre a verselési szabályok, s ebből később, mint az irodalom önálló ága, a költészet.

A történelem ezen korszakában még nem beszélhetünk zenetörténetről, de felmerülésének előfeltételei már ott lappanganak a népzene mestereinek megjegyzéseiben, és generációról generációra tovább szállnak.

A zenetörténet második korszaka a *korai civilizációval* és a városi élet fejlődésével függ össze. Akkor kezdődik az írott irodalmi nyelv; az evvel járó szellemi és fizikai munkát speciális és hivatásos szakértők végzik, kialakul az értelmiség és a közélet előterébe lép. Az általános és zenei művelődésnek nagy központjai keletkeznek. A világ zenei kultúrájának fejlődési előfeltételeit a Kelet teremtette meg.

Ilyen körülmények között az előző korszak népzenejében felhalmozódott hagyományok alapján új formák születtek. Ezek tulajdonképpen az íratlan, de már hivatásszerűen művelt zeneművészet formái voltak Mezopotámia, Egyiptom, Ó-Görögország és Arábia civilizációjában. Ez utóbbi kultúrában a VIII. században Kisázsia, Középázsia és Észak-Afrika népei közös munkával teremtették meg az irodalom és tudomány kiművelt arab nyelvén.

Noha a görög zenei műveltség magas fokot ért el különösen az elmélet terén és jelentős lendületet adott az arab és középkeleti művelődés kialakulásának, az élő zenének csak néhány töredéke maradt fenn számunkra a művelt görög s az azt megelőző világból.

E kor zenéjének tanulmányozására legmegbízhatóbb források a Középkelet, Észak-afrika, Irán, India, Törökország, Tadzsikisztán, Üzbekisztán, Azerbajdzsán és az Örmény Köztársaság népeinek mai hagyományos zenéje és az egykori zenetörténeti és zeneelméleti értekezései, melyek a ma hallott zenére is pontosan ráillenek.

E korszakban a zeneművészet három szorosan összefüggő ágon fejlődött: népzene, hivatásos íratlan hagyomány és zenetudomány.

A *népzene* keltette életre az új hivatásos, hagyományos zeneművészet valamennyi formáját, a városi népzene és daloknak is különös stílust adott, továbbra is kifejezte a tömegek magatartását a társadalmi eseményekkel szemben városban és vidéken egyaránt.

A *hivatásos íratlan hagyomány* az új civilizáció tanult rétegének zenéje volt. Megjelentek benne a vokális és hangszeres zene, valamint az ének- és

hangszer-együttesek formái, ideértve a nagy hangszer-ének-suite-eket (makámok, ragák), ezekben esúcsosodott ki minden civilizációnak hivatásos zeneművészete. A haladó ideológiai irány és ennek ösztönző hatása a zenei kultúrák fejlődésére leginkább a vokális zenében tükröződött, mert ebben szorosan összetartozott a hivatásos költészettel. Világhírű képviselői: a nagy görög klasszikusok, Sa'adi (XIII. század), Hafiz (XIV. század) és sokan mások, egészen kortársunkig, Rabindranath Tagore-ig.

A *zenetudomány* két alapkövének lerakása, a zenetörténet és zeneelmélet nagyarányú fejlődése eredményeképpen e korszakban történt. A hagyományos népi és hivatásos zenei kultúrákban ugyan már megvoltak az alapelemek, némely esetben a népi polifónia jól fejlett típusai (Oroszországban és Georgiában) az előbbi éppúgy, mint az utóbbi megtartotta monodisztikus hajlamát s azt a mélosz. forma, ritmus és skálarendszerek területén gazdagon kifejlesztette. A két utóbbi különösen magára hívta a figyelmet, főképpen a ritmusproblémák (prozódia) és az akusztika tekintetében.

Mialatt e korban kialakulnak a 12 fokú (kromatikus), a 17 fokú (arab) és 22 fokú (indiai) skálarendszerek, addig a dallamok hangneme a hivatásos zeneművekben rendszerint megmarad a diatonika határai között, de a diatonikus skála hét lépcsőjét a hangközök finom váltakozásával gazdagítja. Ennek a kornak legjelesebb zenetudósai közül a görög elméleti szakemberek után megemlíthetjük a híres Al-Farabít (X. sz.) Ibn Sinát (Avicenna, XI. század) és Safi Al-Dint (XIII. sz.).

A zenetörténet harmadik korszakához, a jelenkorhoz, az utat a már civilizált európai népek hosszú, kitartó, teremtő aktivitással előkészítették. Kialakították a *modern zenei írásmódot, a polifónikus formákat*, majd az *összhangzatlant, a temperálást*, mint az egyetemes skálarendszer alapját s ezzel elvetették az eddig használt és általánosan elfogadott pythagoraszi rendszert.

E fejlődési folyamat tetőpontját a XVIII. században Bach J. S. gigantikus alakjának feltűnésével éri el. Ez az idő a jelenkor kezdete a zenetörténetben.

Zenetörténészeink kielégítő alapossággal tanulmányozták mind az új korszakhoz vezető utat, mind pedig e kor fejlődését. Meg kell azonban állapítanunk: olyan jellegzetes vonások tűnnek fel e kor zenéjében, melyek azt mutatják, hogy e kor fejlődése a folklór hatásával igen szoros összefüggésben áll. A folklór játszotta a döntő szerepet az egész korszakon át, napjainkig, a fejlődés és kiemelkedés minden egyes szakaszában. A trubadurok, truverek és minnesüngerek világa, a hivatásos városi zene képviselőinek kora (XI–XIII. század), a népdalok nyomán fejlődött ki. Az új korszak hangszerei, a jelenkor szimfonikus zenekarának hangszerkészlete nem egyéb, mint a régi népi hangszerek tökéletesített gyűjteménye. Bármily bonyolult és fejlett is a modern zene, minden formája a népzene alapszik. A népzene akkor válik különösen jelentőssé, amikor nemzeti zenei kultúrák alakulnak és ezek hatása

alatt fejlődnek ki mai időkben is minden nemzet zenéjében a nemzeti sajátosságok: olasz, német, francia, angol, orosz, norvég, ukrán, cseh, magyar, lengyel, georgiai, örmény és legújabban litván, bjelorusz, észt, azerbajdzsán és végül néhány más nemzetiség, mely megkezdte független nemzeti haladásának útját a Szovjetunióban és megalapította saját, eredeti nemzetiségi iskoláit.

Ezekhez hasonló élénk példát nyújt Kodály Zoltánnak Hány János című műve, mellyel a magyar nemzeti operát megteremtette és nemzetközi sikerre vitte. Nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy ez az opera, valamint a magyar zenekultúra két kimagasló egyéniségének, a magyar zene nemzeti iskolája megteremtőinek: Bartóknak és Kodálynak aktivitása összefügg azzal, hogy ők ketten nyitották meg a magyar népdal eredeti stílusához vezető utat.

Végül pedig: csakis a zenei folklór anyag felhasználása teszi lehetővé az egyik nemzet zeneszerzője számára, hogy a másik nemzet zenei sajátosságait műveiben visszaadja, ha éppen ez a célja. Ilyesfélét leginkább akkor észlelünk, ha a zeneszerző a Kelet népzeneje felé fordul, mint pl. Rimszkij-Korszakov: *Seherezadé*, Muszorgszkij: *Perzsa leány tánca*, *Hovanscsina*; Balakirev: *Izlamey fantázia zongorára* stb. Spanyol zenét dolgoz fel gyakran Glinka a spanyol nyitányaiban, Rimszkij-Korszakov a *Spanyol Capriccio*-ban, Bizet a *Carmen*-ban, Ravel a *Bolero*-ban, és így tovább. A lengyel folklór is jelentős, és figyelmet felkeltő; Glinka: *Ivan Szuszanyin és Muszorgszkij: Borisz Godunov* c. operáiban stb. Dvořak hozta be Európába először az észak-amerikai indiánok és négerek népzenejét az *Újvilág szimfóniában*.

A zenei folklór fontos szerepe a zenetörténetben, nemzeti és nemzetközi vonatkozásban egyaránt: rámutat a *népzenetudomány* jelentőségére. A zene-tudomány azon ágát értjük rajta, mely a népzene-t tanulmányozza, legyen a neve összehasonlító zenetudomány, „*musikalische Völkerkunde*” vagy „*ethnomusicology*”. Ennek feladata, hogy az íratlan zeneműveket modern kottairással lejegyezze, zenetörténeti és zeneelméleti szempontból tanulmányozhatóvá tegye, hogy ismereteinket zeneművészetünk fejlődésének minden irányába kiterjeszthessük és mélyíthessük. A felvételezés mai modern technikája megkönnyíti a tanulmányozást, mert hiteles képet ad a népzenéről. Ezáltal a népzene-kutatók szerepe a modern zenetudományban igen fontossá vált.